

УДК 371.132
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.53.22-25

Вансач Петер

професор

завідувач кафедри соціальної роботи

Університет охорони здоров'я та соціальної роботи Св.Єлизавети в Братиславі

м.Михайлівці, Словаччина

vansac.p@gmail.com

http://orcid.org/0000-0003-1007-9130

Кендерешова Елена

магістр, доктор філософії

Університет охорони здоров'я та соціальної роботи Св.Єлизавети в Братиславі

м.Михайлівці, Словаччина

e.kenderesova@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-4644-0402

ОСНОВНІ ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА МОРАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО УЧНІВ

Анотація. Метою статті є проаналізувати основні етичні цінності вчителя та водночас вказати на моральні обов'язки вчителя по відношенню до учнів. Методи дослідження: теоретичний метод – аналіз наукової літератури та практичного досвіду з досліджуваної проблеми. У статті розглянуто цінності людини в цілому та цінності вчителя. Цінності для вчителя – це джерело мотивації, сенс життя і цілі, яких він хоче досягти в житті. Далі увагу зосереджено на особистості вчителя з точки зору професійної, медичної та моральної компетентності. Моральні зобов'язання вчителя перед учнями мають вирішальне значення для реалізації професії вчителя. Моральні вимоги суспільства до вчителя можна виразити наступними словами: поважати, підтримувати і любити кожного учня.

Ключові слова: етика, цінності, моральність, вчитель, учень.

Вступ. Цінності проявляються через професійні стосунки між вчителем та учнем. Зв'язок між цінностями та практикою необхідно регулярно розглядати протягом усієї кар'єри вчителя. Це є важливою складовою для того, щоб бути критично мислячим і до-свідченим професіоналом.

Цінності часто можна не помітити, вони можуть стати фразами або «грою слів». Зрештою, хто б не хотів заявити про свою відданість «соціальній справедливості» або «довірі та повазі»?

Це все сфери, які важко виміряти і продемонструвати на практиці. З цих причин важливо розглянути чіткі шляхи для цього: 1. думати про цінності; 2. розуміти, що вони означають на практиці; 3. розглядати їх як значущу частину самооцінки.

Коли ви думаєте про цінності, ви часто задасте собі два важливих основних питання: – Хто я, як професіонал? – Чому я думаю/працюю саме таким чином?

Існує моральний імператив впроваджувати цінності у повсякденну практику в контексті школи та за її межами. Важливо, що саме ці цінності допомагають розвивати і поглиблювати професіоналізм вчителя протягом його педагогічної кар'єри. У постійно мінливому і складному світі саме професіоналізм вчителів, міцно вкорінений у наборі спільних професійних цінностей, допомагає сучасній молоді стати мислячими і відповідальними громадянами завтрашнього дня. Професійні цінності є основою професії вчителя.

Мета статті – проаналізувати основні етичні цінності вчителя та водночас вказати на моральні обов'язки вчителя по відношенню до учнів. **Методи дослідження:** теоретичний метод – аналіз наукової літератури та практичного досвіду з досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та виклад основного матеріалу. Баркер [3] у словнику соціальної роботи під цінностями розуміє «звичаї, вірування, стандарти поведінки та принципи, які вважаються бажаними для групи людей, культури або окремої

особи». Цінності є джерелом мотивації, а також сильно впливають на наш сенс життя і цілі, яких ми хочемо досягти протягом життя. У соціальній роботі та інших професіях, що допомагають людям, цінності визначають як характер роботи, так і характер відносин між працівником і клієнтом, колегами, одним з одним і суспільством в цілому. У різних професіях етики зазвичай намагаються виокремити ті цінності, які є найбільш важливими для практики певної професії і без яких у професії буде відсутнє щось суттєве. Цінності також дуже важливі у вирішенні етичних питань.

У межах поділу етичних цінностей за окремими моральними феноменами можна виокремлюють [2] такі:

1. моральна свідомість, пов'язана зі знанням і залежна від раціональної діяльності (поняття, ідеї, принципи, правила)

2. риси характеру людини, пов'язані з індивідуальною волею і свободою (правдивість, працьовитість, сумлінність)

3. суспільні відносини, пов'язані з вихованням і переконаннями (любов, дружба, повага, діалог, толерантність, солідарність, емпатія).

В.Франкл [1] перераховує і характеризує 3 типи цінностей:

а) творчі цінності – сенс полягає в тому, що людина сама створює і дає світові. Життя людини стає цінним (осмисленим), коли вона здійснює вчинок, створює твір.

б) досвідні цінності – знаходять своє відображення в тому, що людина отримує від світу у вигляді різноманітних стосунків, зустрічей і переживань (переживання почуттів любові, дружби, добра, істини, пізнання - сприйняття творів мистецтва тощо).

в) цінності ставлення – проявляються в тому, як людина вміє справлятися зі стражданням, з важкою, несприятливою долею.

Ш.Вашек [8] розглядає особистість вчителя як інтегрований набір основних рис характеру, особистісних якостей і професійних здібностей. Осо-

бистість вчителя включає в себе реальні вимоги до його знань, умінь і навичок, вимоги до його поведінки, приватного і суспільного життя. Особистість формується під час підготовки педагога до цієї професії, а також у процесі його власної педагогічної практики [8].

Закон № 138/2019 [10] про педагогічні кадри та професійний персонал встановлює передумови для здійснення педагогічної діяльності та для здійснення професійної діяльності. Закон вимагає: кваліфікаційні вимоги, якщо цим Законом не передбачено інше; доброчесність; медичну придатність; володіння державною мовою, якщо інше не передбачено цим Законом; дозвіл згідно з внутрішніми правилами відповідної зареєстрованої церкви або відповідного релігійного товариства на викладання предмета релігії або предмета релігійної освіти.

Кваліфікаційною передумовою відповідно до Закону № 138/2019 36. законів про педагогічні кадри та професійний персонал для здійснення педагогічної діяльності та для здійснення професійної діяльності є:

- набуття професійних компетенцій для педагогічних працівників шкіл та шкільних установ, в яких реалізується освітня програма для дітей.
- здобуття відповідної освітньої програми в галузі педагогіки для педагогічних працівників з вищою освітою...
- педагогічна компетентність з етичної точки зору – це обов'язкові знання, якими повинен володіти педагог при здійсненні своєї професії [10].

Відповідно до цього Закону доброчесною вважається особа, яка не була засуджена за вчинення умисного або необережного кримінального правопорушення у зв'язку із здійсненням нею педагогічної або професійної діяльності. Підтвердженням доброї репутації є витяг з реєстру судимостей, виданий не більше ніж за три місяці до вступу на роботу. Педагогічний і професійний працівник зобов'язані невідкладно повідомити роботодавця про обвинувачення його особи про вчинення умисного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, вчиненого з необережності. Роботодавець зобов'язаний призупинити здійснення педагогічної діяльності до остаточного рішення суду [10].

Етичний кодекс вчителя [5] також містить пункти, що стосуються моральної доброчесності: «Своїми діями та поведінкою вчитель підвищує свій соціальний статус. Він повинен надавати правдиву інформацію про свою роботу, щоб його компетентність могла бути об'єктивно оцінена».

Ф.Томашек [7] стверджує, що вчитель з ослабленим здоров'ям не може обіймати свою посаду і викликати інтерес у дітей. Також Закон № 138/2019 [10] говорить і про медичну придатність – медична придатність:

1. означає фізичну та психічну придатність педагогічного працівника;
2. повинна бути продемонстрована роботодавцю перед початком роботи за допомогою медичної довідки про фізичну та психічну придатність;
3. якщо роботодавець має обґрунтовані підстави підозрювати, що відбулися зміни у стані здоров'я педагогічного або професійного працівника, роботодавець повинен вимагати від педагогічного або професійного працівника підтвердження його/її медичної придатності протягом 90 днів.

Альтруїст поводить і діє з думкою про благо інших, небайдужий до життя інших, ставиться до інших з повагою і прагне зрозуміти їх. Для того, щоб вчитель досконало усвідомлював і проявляв соціаль-

ні цінності, йому необхідно виховувати своїх учнів, адже альтруїзм реалізується трьома способами:

1. На емоційному рівні – спонукати людину ділитися своїми почуттями з іншими, вчити її співпереживати стражданням.

2. На інтелектуальному рівні – прищеплювати людині мотиви суспільного життя, оскільки людина – істота соціальна і спільнота на будь-якому рівні має пріоритет над індивідуалізмом.

3. На духовному рівні – метою виховання є формування у вихованців почуття соціальності [7].

Класичним прикладом альтруїстичної поведінки є модель милосердного самарянина, який знає, що озброєний юдей його не любить, і все ж надає йому допомогу.

Емпатія – це та властивість особистості вчителя, завдяки якій він здатен увійти в душевний стан учня, зрозуміти його і допомогти йому. Через емпатію ми можемо допомогти нашому ближньому наново відкрити його цінність і пізнати любов Бога і людини. Вчитель повинен спочатку сам набути цих цінностей (альтруїзму та емпатії), оскільки:

- найважливішим у взаємодії між вчителем і учнем є довіра;
- дії в освітньому процесі повинні бути автономними;
- має бути відповідальність за те, щоб інформація була дійсно неупередженою, правдивою, об'єктивною;
- вчитель також намагається діяти справедливо;
- вчитель не судить учнів на основі їх статі, кольору шкіри, релігійних переконань чи інвалідності.

Виділяють [9] наступні обов'язки вчителя по відношенню до себе та учнів:

1. Адекватна оцінка дійсності – вчитель, взаємодіючи з учнями, потрапляє в різні ситуації, часто має справу зі складними ситуаціями, тому він/вона повинен/повинна тримати перспективу на проблему.
2. Зусилля, спрямовані на самопізнання – в рамках самоаналізу вчитель має проаналізувати правильність своїх рішень, усвідомити помилки і намагатися не повторювати їх.
3. Вміння контролювати свої дії – вчитель не може піддаватися своїм емоціям, що означатиме реакцію «короткого замикання», він має бути емпатійним і наполегливим.
4. Креативність та ініціативність – викладач повинен мати план на весь урок, він може придумати кілька варіацій для однієї ситуації, йому притаманні креативні та нестандартні рішення поставлених завдань.
5. Вміння створювати позитивні емоційні стосунки – якщо вчитель вибудовує позитивні стосунки з учнем, учень з більшою ймовірністю приймє вчителя, вчитель повинен бути природним авторитетом, але не директивним.
6. Моральні вимоги до особистості вчителя - вчитель є постійним прикладом для наслідування в школі, якщо він хоче розвивати моральні якості, він повинен сам їх дотримуватися.

Л.Срнакова [6] характеризує особистість вчителя так: вчитель творчий та ініціативний (розвиває творчість в собі та в своїх учнях) – розвиває творчість в собі та в своїх учнях; захоплений своїм предметом і викладанням – викладає з пристрастю; має високий рівень компетентності у своєму предметі; має великий досвід викладання; вміє пояснювати – спілкується чітко і впорядковано; дозволяє студентам проникнути в суть питань – береться за предмет навіть ціною скорочення обсягу навчання або навіть ціною складності підготовки до уроку

Моральні вимоги суспільства до вчителя встановлюються не лише на моральному, а й на законодавчому рівні. Наприклад, у Конституції України, законах «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти тощо. Наприклад, Закон України «Про освіту» підкреслює, що «педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійну та практичну підготовку і фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки» [11]. Закон України «Про освіту» [11] визначає такі основні обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників:

- постійно підвищувати свій професійний рівень, педагогічну майстерність і загальну культуру
- забезпечувати вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, аспірантам умови для засвоєння освітніх програм з урахуванням обов'язкових вимог щодо збереження, рівня та обсягу освіти; сприяти розвитку здібностей дітей, учнів, студентів
- утверджувати прикладом та особистим переконанням повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, поміркованості, працелюбності, поміркованості та інших чеснот;
- виховувати повагу до батьків, жінок, людей похилого віку, народних традицій і звичаїв, національних, історичних і культурних цінностей України, її державного і суспільного ладу, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни;
- готувати до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- дотримуватися педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента
- захищати від будь-яких форм фізичного або психологічного насильства, запобігати вживанню алкоголю, наркотиків та інших шкідливих звичок.

Виконання педагогічного обов'язку супроводжують різні суперечності. Зокрема, між належним і сутнісним, свободою і необхідністю, волею і розумом, розумом і почуттями тощо.

На основну діяльність педагога по відношенню до вихованця вказує відповідний принцип педагогічної моралі, який говорить: педагог несе моральну відповідальність за всебічний розвиток вихованця. Суть цього принципу розкривається в сукупності вимог різних рівнів спілкування - моральних норм, основними з яких, безумовно, слід назвати:

- ставитися до учня як до особистості;
- поважати і підтримувати його найважливіші особистісні якості, всебічно сприяти їхньому розвитку;
- любити дітей, бути уважним до кожної дитини; ставитися до її думок і вчинків як до значущих фактів;

- постійно вивчати внутрішній світ своїх вихованців, а також умови їхнього життя, щоб уміти розуміти кожного учня і приймати правильні рішення, передбачаючи всі педагогічні та соціальні наслідки своїх дій;

- бути вимогливим до вихованця, бачити в мірі вимогливості міру поваги до нього. Вимогливість має бути педагогічно і соціально орієнтованою, реалістичною, доброзичливою і розумною;

- прагнути до того, щоб підхід до учня був не тільки діловим, а й людським, доброзичливим

- бути стриманим з учнем, терпляче виправляючи будь-які помилки, думки, дії, вчинки; вміти переконувати учня

- ніколи не принижувати людської гідності дитини, вимагати цього від своїх колег.

Повага до учня – це неприпустимість приниження його особистості та образи людської гідності. Поважати кожного учня і бачити в ньому особистість – складне завдання розуму і серця вчителя.

Саме воно на новому етапі розвитку школи майбутнього і має бути на передньому плані дослідження професійної етики вчителя [4].

Висновки. Наголошуємо на цінностях, які є важливими для вчителя. До них належать: моральна свідомість, пов'язана зі знаннями (поняття, ідеї, принципи, правила), цінності, пов'язані з людською волею і свободою (правдивість і сумління), і цінності, пов'язані з вихованням (любов, дружба, діалог, толерантність). Особистість вчителя має інтегрувати риси характеру, особистісні та інтелектуальні якості, професійні навички та етичні норми. Моральні обов'язки вчителя по відношенню до самого себе виражені в мрії про найкращого вчителя – мрії про хорошого вчителя. Згідно з мрією про найкращого вчителя, вчитель є творчим, захопленим своїм предметом, має здатність пояснювати, вміє зацікавити учнів і розвиває в них відповідальність за власну освіту. До моральних обов'язків вчителя належить виховання поваги до батьків, жінок, людей похилого віку, народних традицій і звичаїв, національних, історичних і культурних цінностей. Ми повністю погоджуємося з твердженням, що тільки культурний педагог може виховати культурну особистість. Вчитель вступає у взаємодію різного рівня та характеру. Відносини в школі формуються не лише між вчителями та їхніми учнями. Відносини між вчителями та учнями, між батьками та вчителями, між самими дітьми, між дітьми, батьками та іншими дорослими вступають у шкільні стосунки і формують їх. Таким чином, павутина взаємовідносин є надзвичайно розгалуженою, заплутаною і складною, але вона також характеризується інтенсивністю свого функціонування і довготривалим збереженням окремих «акторів» у цих взаємовідносинах». З цих причин вчителю необхідно будувати себе як цінну особистість, яка саме завдяки своїм цінностям закарбовує себе в серцях учнів.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розгладатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувалися при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Frankl V.E. Dynamika a hodnoty. Čsl. psychol. č.6, 1990, s. 63.
2. Hrehová H. Etika – sociálne vzťahy – spoločnosť, VEDA Bratislava 2005, s.267.
3. Matel A. Aktualizácia etického kódexu sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky – základný náčrt. In A.Matel (et al). Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 413 s.

4. Педагогічна етика вчителя в школі майбутнього. URL: <https://liudatimush.wixsite.com/pochatkivcyam/single-post/2016/11/09/d09fd0b5d0b4d0b0d0b3d0bed0b3d196d187d0bdd0b0-d0b5d182d0b8d0bad0b0-d0b2d187d0b8d182d0b5d0b>
5. Slovenská komora učiteľov, Etický kódex učiteľa. URL: <https://sku.sk/navrh-etickeho-kodexu-ucitela>
6. Srnakova L., Hodnoty a správanie dream best učiteľa. URL: <https://quizlet.com/218463926/hodnoty-a-spravanie-dream-besst-ucitela-flash-cards/>
7. Tomášek F. Pedagogika. Úvod do pedagogické praxe pro vychovatele a rodiče, Brno: Nakladatelství Tomáše Krupičky, 1992, 352 s.
8. Vašek Š. Et al. Speciální pedagogika – terminologický a výkladový slovník (2. vyd.). Bratislava, SPN 1995. ISBN: 8008008644.
9. Višňovský L., Kačáni V. et al.. Základy školské pedagogiky, Bratislava: IRIS, 2001. 227 s.
10. Zákon č. 138/2019 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
11. Закон України Про освіту, URL: https://urst.com.ua/act/pro_osvitu

References

1. Frankl, V.E. (1990) о Dynamika a hodnoty. *Čsl. psychol.*, 6, s.63.
2. Hrehová, H. (2005). *Etika – sociálne vzťahy – spoločnosť*. VEDA Bratislava 2005, 267 s.
3. Matel, A. (2010). Aktualizácia etického kódexu sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky – základný náčrt. In A.Matel et al. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách* – zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie (s.280). VŠZaSP sv.Alžbety.
4. Педагогічна етика вчителя в школі майбутнього. <https://liudatimush.wixsite.com/pochatkivcyam/single-post/2016/11/09/d09fd0b5d0b4d0b0d0b3d0bed0b3d196d187d0bdd0b0-d0b5d182d0b8d0bad0b0-d0b2d187d0b8d182d0b5d0b>
5. Slovenská komora učiteľov. Etický kódex učiteľa. (2010). <https://sku.sk/navrh-etickeho-kodexu-ucitela>
6. Srnakova, L. Hodnoty a správanie dream best učiteľa. <https://quizlet.com/218463926/hodnoty-a-spravanie-dream-besst-ucitela-flash-cards/>
7. Tomášek, F. (1992). Pedagogika. Úvod do pedagogické praxe pro vychovatele a rodiče. Nakladatelství Tomáše Krupičky.
8. Vašek, Š. Et al. (1995). Speciální pedagogika – terminologický a výkladový slovník (2. vyd.). SPN.
9. Višňovský, L., Kačáni, V. Et al. (2001). Základy školské pedagogiky, IRIS.
10. Zákon č. 138/2019 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
11. Закон України Про освіту.. https://urst.com.ua/act/pro_osvitu.

Статус статті: Отримано: 03.09.2023 Прийнято: 14.10.2023 Опубліковано: 26.10.2023

Vansač Peter

Professor, Head of Department of Social Work
St. Elizabeth University of Health and Social Work Bratislava
Institute of bl. M. D. Trčku, Michalovce; Slovakia

Kenderešová Elena

Mgr., PhD.
Institute of bl. M. D. Trčku, Michalovce; Slovakia

BASIC ETHICAL VALUES AND MORAL DUTIES OF A TEACHER TOWARDS STUDENTS

Abstract. The aim of our article is to analyse the basic ethical values of a teacher and at the same time to point out the moral duties of a teacher towards his/her pupils. Research methods: theoretical method – analysis of scientific literature and practical experience of the researched problem. We will deal with the values of a person in general. Ethical values for a teacher represent a source of motivation, the meaning of life, and the goals he wants to achieve in life. We focus on the teacher's personality in terms of professional, health and moral competence. The moral obligations of a teacher towards the pupils are crucial to the exercise of the teaching profession. The moral demands of society on a teacher can be expressed in the following words: respect, support and love for every pupil. We emphasize the values that are important for a teacher. They include: moral consciousness associated with knowledge (concepts, ideas, principles, rules), values associated with human will and freedom (truthfulness and conscience), and values associated with upbringing (love, friendship, dialogue, tolerance). Teacher's personality should integrate character traits, personal and intellectual qualities, professional skills and ethical norms. Teacher's moral duties towards himself are expressed in dreams about the best teacher – dreams about a good teacher. According to the dream of the best teacher, the teacher is creative, passionate about his subject, has the ability to explain, knows how to interest students and develops in them responsibility for their own education. Teacher's moral duties include the education of respect for parents, women, the elderly, folk traditions and customs, national, historical and cultural values.

Key words: ethics, values, morals, teacher, pupil.